

թագավորութիւն ի մերս Ասոր-
աց, ամենայն մերին կաշանց
Ասորի, Բարեհանք և մ. մինչեւ
Տէղինք, ամս Նի: Ենիսեաց
զննութերին, զինեն. Կիա,
զլո ոդիկն ըլպամեա, և
զինքրյու, զինեն, զինքրյու-
թիւն ու ք Ասորաց: Յառա-
լի ամ ապրա, յօրում վի-
նաս ամսուոր, պիտի են-
թառ ամց Յառաց: Ար-
ունիւն իս եւս: Ելլորահամե-
մինքն ցիլինդր հարու-
եւ սկրիու ամս 4889. Ան-
դրութեան ամս 5072. Անիս-
տու ամս 5181. Ավրիխանան՝
5083. Գեղոր ամս 5085. մանե-
ի Յառաց ամս 5197. Վանքը
Աւահայսկի ամս 5149: Սո-
լորութիւն և Ասորոց շն-
գունեն, ամս 5180: (Ճամ-
ադ: Յամի Գ Պարզման
Փիզադեղեան սկսաւ Թա-
գավորութիւն Անիսիու ի
ի մերս Ասորոց և Ասորի,
զին Անեւիսու, ամս Ժիթ:
Յամ Յառաց Նի: յամ
Պարզման Իր, սկսաւ Թա-
գավորութիւն ի մերս Ասորոց
Անիսիու որ կախեա Թեօս,
ամս Ժիթ եւն:)

Ենքնազատին համար կը բառ պիշտաց ալ,
համուգել ու ու նաև հայ դրականութէան մէջ,
ուր շատ բաղմէի են ուրաբերէն թարգմանու-
թինչ, երբ լի հանդիպին թուականի մ'որ Աղքա-
սանգրի հետ կապ մ'ունենալ կը ցուցնէ, որևէ
պէտք չկայ բառացի առնվզ նօրք՝ կամեր զայն
մէ Աղքասանգրի թարգմանութեան, ոչ ափեզ-
րականութեան, ոչ մահան եւ ոչ ուրիշ թուա-
կանի մը հետո Այլ ընդհանրապէս եւ սովորաբար
Աւելի-կան է, որ Աղքասանգրի կը համարուեր
Ասորոց քով: Անշաւշ կան ասորի գրամանու-
թեան մէջ չեն պահիր տեղեր, ուր բար հարկ մը
կար կամ գոտ են են հեղինակին հանց երեցած
էր, հաշուած է Աղքասանգրի ուրիշ մէկ իրական
տարիէն: Այսպէս նոյն Միք: Ըստի յառաջ բե-
րած է Յակոբյան Ուռհայեցոյ մէկ հասածը — զոր
յետոյ ընդարձակօրէն պիտի տեսնենք, — ուր
Պարմեւաց ապաստամբութեան համար կ'ըստի
այսպէս ։ Եւ նախ նորին ի ոք արթեւութանկէին
եւ ծառայէին Մարտ, ովէ Հոր ամաց Անշանդեւոյ
նոյն Յառհայ, յ-ո ԱԱ այս համար Յունաց կա-
ցոցին անձանց թագաւոր, որոյ անուն է Արշան

ւենի՝ Հոս թականապէս ինչպէս «ԱԱ ամ Յունացը»՝
է = 61 Ալեքս. (251 50 Ն. Ք.) Խոյնէս «Դդ ամ
Հնաղանդերը Յունացը» հաշուած է, որքի ալ
ուստացիք իմաստին անհամաժան երեսն, Ավելի-
առանձին բարակն մահանեանք, եւ այն՝ Դէ տարի,
ինչպէս ի հաշուիք այլուր ալ, մահուան տարուց
ամիսները լիակատար տարի մը հաշուելով։ Յատ-
կապէս ուշագրութեան արժանի է ասորի Հեղի-
նականիք, Թթված ապաստութեան համար
գոյնը թէ Վարթեճք ծառաւայցին մինչէ որ «յա-
է ԱԱ հանրոց Յունաց, թագաւորց Արշակ, զու-
գակիշին մը Անանանին խօսքին՝ = «յեր ևնառան-
Ալշուանդը... ծառայեցին Պարթեճք ամս ԱԱ, ո-
ւս Խորենականը...» յեր և ամ ևնառանն Ալշուանդը
թագաւորի ի վերսին Պարթեճք աց Արշակ փառ եւն
իւս վերը՝ բայցարութիւնն մը՝ որուն ակարածոր
մենունթիւնը սափեց զմեզ այս ինդրով զաղելու
մինչեւ այս տեղ։

2. B. S.

Ш с р у т 4 т 0 0 0

१८८६ वर्षात् श्रीलंका के नियमों के अनुसार

31

73. Թվարկություն ԽՍՀԱ. 608, բաշխություն
ա. 24, Բշխություն էտապի Փալատ. 178 եւն,
անդամ իշխանած, նախարար տղիմ անուն
իւ մասները՝ լր = *-լր կամ *-ուր +
= *-ում-ը)՝ զոտչմն Խշտունեաց եւ
Ապօրունեաց, Փալատ. 46, նախագահան
ունեաց, Փալատ. 104, գագարին քառ
իւ, Փալատ. 243 եւն. Այս գաւառն բար
իւ էջ 32 էր բնակ Պակաս եւ ծովուն քաղաք

յետապոյն ձեւը հին Հայ. Աշխամորդ Փաւստ. 20, Խնձիք. ՀՀ. 172. Արդի այժմ Ա-ուր կը գրասի ու կը հնչուի Արձէ Խնձիք. Կոր Հայ. 163. Երկու կղզիներուն նկատմամբ տես Խնձիք. Կոր Հայ. 151—154. Cunet 2, 669. Rohrbach Vom Kaukasus zum Mittelmeer էջ 70: Մանաւիրու (սուրբ Ընթերական) Խնձիք ՀԽնձիք ՀՀ. 169 ծան. 2) ցամացակզին է Արծրունու էջ 229 յիշած աւր Մանաւիրու, լին ափը զ արաւանդ մը, ուսկից Մանամիք գերեաները լին նետել տուա (Փաւստ. 24). ասոր քով կոյ Քարուշը անունվ փարիկ դիւզ մը Խնձունին իբր 1°, ժամ հեռաւորութեամբ՝ դէպ ի հարաւարեւուաց Խնձիք. Կոր Հայ. 159: Գառաւան մէջ կը յիշուն հետեւալ տեղերն ալ. 1. Ըստ-ուստ լեռը այս է “Սոր Ընձաքիդ” (ան. Զ. Համ.), Ընձաք գիւղզ, Endzakh Կրպետիք աշխարհացուցն վայու, Ենցահ Լինչի քով. Ենչի լիրէն Կողուուու (տես Համ. Զ.) Կորչեցա Խնձիք. ՀՀ. 166. լիս ան զորի վայը է Կապուտիկուզ Ս. Յակոր վանիը՝ Կրպետիքի վանքեն 2 ժամ՝ հեռու դէպ ի հարաւարեւուաց Խնձիք. Կոր Հայ. 147. Տեղ-ոյս ենթեցն շինութեան նկատմամբ տես Շառաւորիք Խնձիքնանի քով ՀՀ. 166. գետեաները լիռան սսորորը գտնուող Յակորայ աղքեր նկատմամբ տես անց եւ Փաւստ. 24. Ես յիշուն տեղերը թէեւ Ռշտունակ իւ վերպետիք, բայց դրէեւ Աղճեսց ասհմանի լուսէն Խնձիք. ՀՀ. 63—64, հման. Փաւստ. 24. 2. Առան աւանն Արդու եռաց բով, այժմ Vostan Արտօն մեռան քով, տես աշխարհացոյցներ եւ Խնձիք. Կոր Հայ. 158: 3. Մանուշ գիւզ Խնձիք. ՀՀ. 169. 4. Արդու բէզ աւանն Խնձիք. ՀՀ. 169, այսօր Նորքէց Ունից աշխարհացոյցն վայ, Աղթամարայ արեւանեան կողմէ (թ.). 5. Գունուու (Հց. Գունուուի՞?) եւ Տիւլ գիւղը Խնձիք. անդ 171. 6. Ն-ուրէ Խնձիք. անդ 171, կերպէն նարեկայ վանց եւ գիւղի իրէն մէկ ժամ հնառ Խնձիք Կոր Հայ. 145, Լինչի քարտեզին վայ Narekh. 7. Ունից Ունիցն, Ունիցն) ՀՀ-ու Խնձիք. ՀՀ. 178.

74. Տ-ու ԽԱԱ. 608. Տ-ու “յիշեց Բղուռ նեաց” (Ծին) ԽԱԱ. 32, “ամուր քաղաքի վան, որ է ի գաւառին Տ-ուբյու, Փաւստ. 172. “միջնաւ բերքի Վ-ան բերքի, որ էր քաղաքն ի Տօր գաւառին, Փաւստ. 178. “յիշերին Տօսպաց (Կարգավ Տօսպաց), ի քաղաքի Վ-ան, Փաւստ. 243. “վան Տօսպացը, Խոր. 223. “Տօր գաւառ, Պատմ. Ս. Հովհաննիք. 302. Տ-ու Արձ. 50, 251, 262. Ա-ունու գունուու Արձ. 217. “ի Վ-անոսուպ ի քաղաքն Շամիրամայ Արձ. 63, 240 ևն. յն. Թատուա իբր քաղաք Պատմ. էջ 946, Թատուա իբր լիմ եւ երիկի՝ Պատմ. էջ 936 եւ 945, լիմ

1 Կարմրիկ ըթի մաս էր, Աստեր կողացն արեւանեան կողացն համակ, զերեկի եւկեցի մը յանուն Ս. Աստանանիք, որ Գաղկի Թատուարը լին առած է Խնձիք. Կոր Հայ. 146. Ամենան Մեռ ջառը էջ 54:

2 Թթը. Ի՞ոյ ու Հայ. Գունուու Հ-ու Պատմ. Տես Նորկյան կերպետիք Աշխարհացոյցն վայ Աղթամարայ հարաւարեւուան կողմէ:

Թօ(օ) պէտէ Աստրաբոն գլ. 592, սիճն որ թոսովի տէս կը կոչուի Պիկ. NH. 6, 27, 31 (128), խաղա-տական սկզբանիք արձանագրութեան մէջ Տ-ուշի՝ գիւնաւոր քաղաք Բիսինս պետութեան եւ երիքին. Բայ այս Տուշպահ հին քաղաքանան եղած է Տուշը քով երիքանաւ, իսկ քաղաքը Վ-ան (տես Համ. Զ.) Կոր Խնձիք առած է: Վ-ան քաղաքին եւ բրերին մասին տեսն Խնձիք. ՀՀ. 179—186, Կոր Հայ. 188 եւ շար. եւ այն ամէն երկերն որ Հայա-տուր կը նկարագրեն: Ա-անէն զամ հնապոյն ժա-մանակներն այստեղ կը յիշուն Կ-ուղարկու (սեռ. *Կ-ուղարկու-ի) գիւղի Վարագուարեւուալութիւնն է: ՀՀ. 186, այժմ Kochrant ըստ Ա-ինչի՝ Petermanns Geogr. Mitt. 35 (1889) ասիք. 9, Քէշշ-կէու-սուի Հարաւակողմն, ասոր քով Ա-եւ-ունց (սեռ. *Ա-եւ-ունց-ի) գիւղն ու Զորյ Հ-ու մենասամանն, յետոյ Ա-վ-կուսուու կուսուու: Ս. Հարիսիմիք Լինչի քով կամ կայսարանով Խնձիք. ՀՀ. 186—187, Կոր Հայ. 148. Լինչ (Լինչ, Լինչը?) գիւղ Արձ. 215, Խնձիք. ՀՀ. 187, այժմ Ա-իւ Խնձիք. Կոր Հայ. 149, Լինչ քով Lezik?, շամ անսուոյ. Պարտուու գիւղն Խնձիք. ՀՀ. 187, Կոր Հայ. 144, Լինչի քով Artemid Ա-անյ լինչ եւկերը: Վ-ան քաղաքին հարաւարեւուակողմն, Վ-ան գիւղն, մատ Արտամետի Խնձիք. ՀՀ. 190, այժմ Ա-կեր Խնձիք. Կոր Հայ. 144, Anghel Cunet 2, 666 (Անց) սիր վայ, Լինչ քով Enghil Էնցիլ-սուի Խոշար աչ ափին վայ, Ա-որդ լուն եւ ու-ունց-ունց անուն տեղերով Խնձիք. ՀՀ. 190—191, Կոր Հայ. 147, Լինչ քով Vara dagh, Ա-անյ արեւետակողմն, որուս սսորուն է Ա-ուր (Ա-զ, Ա-իւ, Ա-ս-սի?) բառուու Խնձիք. ՀՀ. 192 = Պողոսեան Տէշիւան՝ ըստ Կիպրոսի MAWB. 1873, 207.

75. Բ-ու-ունիւ ԽԱԱ. 32, Բ-ու-ունիւ, ԽԱԱ. 608, Բ-ու-ունիւ (Տայու, Խաշունիք, Խոգունիք, Գուկան) Արձ. 251, Բ-ու-ունիւ գաւառ Ա-ու-ու դիշով Արձ. 255. — 76. Բ-ու-ունիւ ԽԱԱ. 608, Արձ. 252, Բ-ու-ունիւ ԽԱԱ. 32. — 77. Ա-ու-ու ԽԱԱ. 608, ԽԱԱ. ի մէջ եւ այսուր կը պակիս, Ա-ու-ու Հանդ. Հայագաբ. 1, 113, St. Martin Mém. 2, 362. Ասիքայ կ Ա-ու-ու Խնձիք. ՀՀ. 195 = Հ-ուցուի Արձ. 247 գաւառն Երի-խու ամրոցով. — 77. Բ-ու-ունիւ կը պակիս ԽԱԱ. ի և ԽԱԱ. ի մէջ, բայց կը յիշուն Արձունիք 251 եւ Խորենաց յառած աշխարհագործութեան մէկ ատագրութեան մէջ կը կոշուի Խնձիքնանի քաղաքն էնց յանուն Ս. Կարպատ (Կարպատուաց), ուղարկու անունու կամ պականութիւն, Կարպատուաց): — 78. Կ-ու-ունիւ ԽԱԱ. 608, կը պակիս ԽԱԱ. ի մէջ, Կ-ու-ունիւ Արձ. 252 = Կ-ու-ու կուշու Արձ. 234, ուստի ուղիւ, Կ-ու-ունիւ սան. Համ. Զ.:

79. Ա-եւ-ունիւ, սան. Ա-եւ-ունիւ-իւ ԽԱԱ. 608, “Ա-եւ-ունիւ” (Կարպատ, Ա-եւ-ունիւ-իւ) յիլլց ծովուն Քոնսեւաց, յորում. Կողիք 2+ունուն եւ Լին, ցա-

1 Արարաբական ծով կը յարաբերէ, եւ ոչ թէ դաւառը: — Ա-ու-ունիւն եւ Ա-ու-ունիւն մէջ էջ 489 կը կոր-

մարտակցին Ս. է Ասեղուն, ուստի եւնել
ձուկն ԽԱՍ. 32, Աշխովին (թիւ 40) և Առերքարի
խր. 138, 138, 280, Ասով. 4¹, ի գաւառն
Առերքարի ի գիշը Թերի, Գևոնդ 146, “գաւ-
առն Առերքարւոյ. Սոց. 82 եւն. Այս գաւառն
Ազիսիմի արեւելսկողմի եր որոն ի մասին
իր յիշուի շատ անդամ, երկուքն ալ (Պ. գարուն)
Խորեցույ համասն (138, 280) Արշակունեաց
կրտսեր իշխաններուն իր վերսերեին: Այս գաւառ-
ուն մէջ իր յիշուն 1. Բերիէ, զոր առաջնին ան-
դամ Սերես 108 իր յիշէ, պատ Պետանդ 146,
Արծ. 112 եւն, յի. Առերքի Կոստ. Պորփ. de
adm. imp. 191 եւ ըսր. G Cedrenus 2, 502,
արտ. Bark(a) բան al Fakih 285, St. Guyard
Géogr. d'Aboulféda 2, Բ. մաս էջ 148, այսօր
Berkri (Անչէ քով), Bergiri (Անկերտի քով),
Pergri, Perghi (Անչէ քով 2, 634—635) ոչ
հետո Բներքման-Հայոց: Հմատ. Վարդան աշխ.
426 “Առերքարի եւ Տարրերուն Սերիքի է: Անկէ
տարրեր է “Տարրերացոց. գաւառը Կորդուաց մէջ
Պատ. Ա. Հայիսիմ: ՅՈ. 2. Հայուն կղզին, այժմ
Կորդ. (Կլուշ Լիշէ քով 2, 634—635) ոչ
հետո Բներքման-Հայոց: Հմատ. Վարդան աշխ.
428 Առերքարի եւ Տարրերուն Սերիքի է: Անկէ
տարրեր է “Տարրերացոց. գաւառը Կորդուաց մէջ
Պատ. Ա. Հայիսիմ: ՅՈ. 2. Հայուն կղզին, այժմ
Կորդ. 214, 280 եւ շար., ինձիք ՀԱ. սեպ.
Լույ Խնձիք. ՀՀ. 228, Խոր Հայ. 155, աշխարհա-
պոյթ քարտեզներու ասորան Լիմ կղզին: 4. Յա-
մաքակղզին Ս. է, անմասոյց, ծովուն կոհակներուց
մասաբ պատասպեալ մայուարերուն Ս. է կամ
Ա. է Արծ. 214, 280 եւ շար., ինձիք ՀՀ. 224—
225, յետոյ Ամոն (Հայուն) Խնձիք. Խոր Հայ.
150, Ամս Կիսերախ քարտեզին վայ, Amikhi
Լայրդի աշխարհացոցներու վայ (Nineveh and Ba-
bylon). 5. Ա. Անեղուննէ Ա. ուղարկուուն, Փատոսուն
(Ք 19 եւ 138) սկսեալ բազկիսի յշուած Խնձիք.
ՀՀ. 195—196—197 Վանայ ծովուն եղերը գետակի
մը վրայ էր, զոր Թովման Սեծուիցից ըստ Խնձի-
նեաբ (Հնասուն. Ա. 152) Մարմարոսի հետ իր
յիշէ (“Կառն Առեսուն և Մարմարուն”), Ասոր ըստ
էր արքան ճկնարաք: Այժմ ուղեւէ իր հոչսուր
այն ձևին, որ Վանայ ծովուն արեւելան մասին գե-
տակներուն մէջ կ'օրսացուք, կ'աղուք եւ կ'ար-
տածուք: Այժ. ճկան նկատմանը տան Անեւ 2,
666, 667, 669: Տարեկ Հնասուն մեն էր դա-
ռէի ՀՔ. 383, 511, 518 *ոսուլէէ, ապր լարիք,
որմ Արմիշ լիճն, Վանայ ծովուն արեւելան
մասն արար. նախարա ձեւարիչ (litteris) այս է՝ “լիմ
Տարիին կը կոչուէր, պայսէս Վալանդ 200,
դաք Արմագիրին պա ծանօթութեան հն Հակառամեան
մէջ է: ԽԱՍ. 32 Կող Ըստ թէ կատա և Ամ կը մինչեւ
Անեղուն հնա Առերքարի գաւառն իր վեր-
քերէն, Խնչես ընարին մէջ ընդունան եմ, թէ լոկ իր
շիտ բան թէ առակ Վանայ ծովուն հրաօս-արեւելան
առին ենք, Խնչես ծանօթութեան մէջ ընդունել պա-
շաճ համարծ էք: Խնչես լարատասութիւնն երկու
ինասան այ կու ապ, բար առաջնին է հուսականը: Խայ
հաւանակն է որ այս գաւառն ի հուսակաղաքն մինչ-
կառ է և ի հիմարակուանք թերթիքն անդին տարածուած
ըւսց: Ո՞ր էր էն այս առաջնութեան հն Հակառամեան
մէջ է: ԽԱՍ. 32 Կող Ըստ թէ կատա և Ամ կը մինչեւ
Անեղուն կ'առանու: Եսու այս Վանեւացից գա-
ւառ որ Բարերանուուք աղեքրաց կողմէն էր Շատասիի
արեւելան կողմէ: Այս կողմէն էին ըստ Հնասու-
րուքի նաեւ կ'առանու: Դերենց ուք, Աբուսու-
րուք եւ Արյուսուց էլու Խնձիք. ՀՀ. 197—198:

Istachri թրդ. Մորդ մանէ 1845, 89. St. Guyard
Géogr. d'Aboulféda 2, Բ. մաս էջ 148: Այս բառը
յա տարյու բառէն կը ծագի ՀՔ. անդ:

80. Գուման ԽԱՍ. 608, Գուման ԽԱՍ. 32,
162 են. 2 եւ 446: Գաւառու ըստ ԽԱՍ. 32ք կը
հանձեր միջնէն դդաւառն կոդովիտ, ուստի՝ ա-
նոր հարաւակողմն էր: — 81. Բաւիսունէն ԽԱՍ.
608, Բաւիսունէն ԽԱՍ. 32, Բաւիսունէն Պատ. Ա.
Հայիսիմ: Խոր. 301: Հոս չուն հնեաւեալ ըն-
թացքը կ'առան: Խութը թղթակեած մէջ է Ա.
Խոս: Մոկաց մէջ կ'անու: Եւսան Սուովի Կոր-
դուաց մէջ, Աներքարցոց գաւառը՝ Տարրիք —
Հայաստան գաւառը, Եւսան Սշկունեաց — եղը
Բաւիսունէն — գետը — Սուրբ Տիկին ըսուած տեղը
— Ծորը հոսանք ի մերանց կաւուուրայ (տես վարը), Աբուաքար, ուիթին Տիգրիք — Եւսան Պա-
շաճուուն միջնէն Տոս գաւառը, Վան քարաքը,
Վարդ ըսր: Բառ այսօն գաւառու էր Բոհսան-
ուուք հարաւակողմն: — 82. Ա. Անեղուն ԽԱՍ.
608, ուն Առելու Արծ. 143, 252, Առելու? Արծ.
279: Անուան նկատմանը տեմ Հած. Զ.:

83. Անեղուննէ կամ Անեղուննէ (Անեղուննէ:
ԽԱՍ. 32) ԽԱՍ. 608, “գաւառն Անձեւացից ա-
ֆաւս. 283, Փարպ. 385, “աշխարհն Անձեւա-
ցից. Ցուշ. Աթշ. 177 եւն., ըստ ինքնեան տոհմի
անուն անհաստեալ Անձեւացից. Փաւստ. 104,
“իշխանն Անձեւացից տոհմին, Փաւստ. 29, “ի
տահմն Անձեւացոց Ծմանն, Եղիշ 33, “Ծմանն
Անձեւացի, Եղիշ. 77, Փարպ. 126, “Անձեւացին
Պատրիքն է Գեղորդ, Արծ. 147: Անուան նկատ-
մանը տեմ Հած. Զ. Բարդմ Անձրուսուց 209 հա-
մասն ոյց գաւառին մէջն էր Կանքուուր անօրու,
ըստ Խոր. 295 (Թուղդան առ Սահակ Արծունի) և
301 (Պատ. Ա. Հայիսիմ): Կանքուուր բերդն է
Անձեւաց Հանուլ Խորով Խոր. 281 եւ 295,
Կանքուուր Ենձերէն Փարթի կաննինք կամ
Շառերէն կ'իշխանն որ իրարու: Տես միանալով՝ Տիգրիք
կը թափին Խոր. 295, 301: Այսան Տիգրիք
ըստան է Բոհսան-սուն, որու վերին ընթացքին
վանք է Հոգեաց վանք = Hokoths vank աշխար-
հայոցիցներու, զըր Խնձիք: Խոր Հայ. 157 Հաւուց
լուն կ'որէք, ըստ այսօն հին Հայերէն ըստուն էր
*Հոգեց վանք կամ *Հոգեաց վանք: Տես Վիշնչ
ծցքրից քարտէփ (Petermanns Mitt. Bd. 35 [1899]
անուն. 9 եւ բնացագիր էջ 118—119), ինք 2, 748,
Անջան Մեծ Հայուց թ. 94 եւ Լինք աշխարհացուցը:
Ճշշու Կամրիկուուք Տիգրիքի աղեքրագետին հետ
խանուած տեղն է, ուրիէ անդին ոյլ եւ Ան Միքելէմ-
ուու անունին կ'առանու: Եսու այս Վանեւացից գա-
ւառ որ Բահտան-սուն, աղեքրաց կողմէն էր Շատասիի
արեւելան կողմէ: Այս կողմէն էին ըստ Հնասու-
րուքի նաեւ կ'առանու: Դերենց ուք, Աբուսու-
րուք եւ Արյուսուց էլու Խնձիք. ՀՀ. 197—198:

1. Արդ երր Al-Marzubaoi (Ժ. գար) Եպիգ Մահալիք
(Հայ. Մուշեց) մէջ գաւառն կը յետ: որդ Տիգրիք (Պահ-
տանուն) կու գայ (Yaqut 2, 552), ապա Վանեւացից կ'ի-
մանուց որու վայ Մուշեց անունով իշխան մը կ'իշխէր
(857էն յատալ), ուստ Արծ. 208:

¹ Ասոր նկատմանը տեմ պեր էջ 27—28:

84. Արդարութենիտ, տարր. ընթերց.՝ Տրդառութենիտ, տարր. 608, Հանդ. Հայագիտ. 1, 113, Ալպարան աշխ. 428, Տրդառութենիտ ԽԱԱ. 92, այս է ուղղվ. ձեւը, քանի որ գաւառու յայտնապես Տրդառութենիտը տաճէմառած է իր անոնց Տրդառութենիտից. 77, “Թէկուո Տրդառութենիտ. Սեր. 48, 50, “Մարդու Տրդառութենիտ” Սեր. 65: Անուան նկատմամբ տես Համ. Զ. Անդ. Զ. Արդարութենիտը եւ առաջ յանչ եկած է Տրդառութենիտ, բայց սխալ է:

85. Երանելութենիտ, ԽԱԱ. 32, Երանելութենիտ, տարրերը ընթերց.՝ Երանելութենիտ կամ Երանելութենիտ ԽԱԱ. 609, Արդառնելութենիտ գաւառն Արժ. 197: Այս գաւառը սահմանակից իր շաղաց յոր լիճափին, դրա նորս. աշխարհագրութիւնը չի միշեր եւ զայն իրը զարդարու մը չի ճանշար, յայտնապես այն պատճառաւ, որ զայն սահմանակից մեծագոյն գաւառի մը մաս կը համարեր: Բայց արդ էն Խորդացին 25 գիտի Հայոց յոր գաւառն եւ Արժ. 197 կ'ըսէ թէ Հայոց յոր Արուանիթունի գաւառը կը հանէ: Հման, Նսեւ Յայաման: Խնձօքնանի քող. ՀՀ. 200: “Զօրն Հայոց, և Խօսր գետոյն առու, զոր Լինի քարտեզը ծցդորէն Խայութ-ձօր Կ'արծանագրէ: Հման: Cuinet 2, 666—667, 702, 753, Belck և Lehmann WZKM. 14, 19, ինձիք. Կոր Հայ. 144—145, որ Համեն յոր աւ կը կոչուի:

86. Մ-թուրուն (Առա. Մ-թուրուն) ԽԱԱ. 32, ԽԱԱ. 609, Եղիշ. 22, Արժ. 117, 251, 252, Մ-թուրուն Քառա Արժ. 206, 209, 240, 259—260, “Գաւառն Մարդարան”, 281: Անուան նկատմամբ տես Համ. Զ. Անդ. Գ. Գավառինիք բաժանան հետեւութեամբ գաւառը Արդառութենիտ քող. 252 երկու բաժնին կը բաժնուի, Մարդարան եւ բառ Մարդարան: Այստեղ յիշուած Համենցուան (եպիկոնյուսանիս), Վլուանդ եւ Զոր Համենցուան անոն անցեց դիրքն անձնանօթ է: Ինձիք. ՀՀ. 201.

87. Արդառ ԽԱԱ. 32, ԽԱԱ. 609, բառու Արդառ Փարագ. 203, 391, 501, “Ք գաւառն Ըստութիւն” որ արժմ կոմ Արտազ, Խոր. 111, “Ք հարաւայ արեւելոց կուսէ Մասազար, որ կուէ Ըստութիւն բառու, ի վերայականութեալով զենիկ անունն Արդառ”, առանելով Աղաւանից աշխարհին ձեկ կոչմէն, որ կը կոչուէր Արդառ (տարր. ընթերց.՝ Արդառն, Արդառ): Խոր. 131: Արդառ (Խաստաց աշխարհինիք) ԽԱԱ. 26, Մարգարտ Երանչ. 4—5, “Գաւառն Արտազու, Սեր. 27, Արդառն-ի գաւառն Արժ. 79: Արդառն-ի գաւառն Արժ. 259: ԽԱԱ. 32 Արտազու վայր Կ'աւելոցինէ “մինչ ի Կոդովիսու, որուն Խմեման” բառ այսօն Արտազ էր Կորովսի Հարաւակովնի (ինչպէս որ էր Գաւանի): Մակուի կողմերն էր ըստ Արդարանայ աշխ. 422 “Արտազ Մակու Էն եւ ըստ ինձիք. ՀՀ. 203 “Ք գաւառ Արտազու, ի գեղու որ կոչը Մակու” (Միթֆար Աղաւարինիէն): Խնձօքնանիտ է

¹ Համ. է ն Դրոլուրի Պալում. 6, 2, 5: Հման. Արդառանու Պալու-Վիսովայի Real-Encyc. մէջ Amardoi անուան տակ:

² Արդառ գեղու, ի գլուխ նորոյն Հայոց, որ հանձ Արդարանիթունի գաւառն:

այսուել յիշուած մէկալ տեղերուն գիրքն. ասինք նէ՝ Մորդուու լուս, ներւենուու, Ասուրյու, Տիւնուու գետ, Եղիշ գետ: Մարգարտ Երանչ. 5 Երանչ. 1 Արդառ սնուան մէջ կ'ուզէ տեսնել Մարգարտին ՀՀարա, Դիշտա, Արձտա մենան քաղաքն, որ էր Երանչայ վայր՝ Աղաւատականի անհնաներուն մաս:

88. Եթ ԽԱԱ. 32, ԽԱԱ. 609, սեռ. Այդոյ Եղիշ. 71, Արժ. 143, Այթ Արժ. 252, ասէտ տոհմին կոչուած՝ Այթ-շէն Եղիշ. 77, Արժ. 147 եւն:

89. Արժ. 4 ԽԱԱ. 32, ԽԱԱ. 609, Գէն Արժ-միթիւր քաղաքով, որ է Ոստան Արծունեան Արժ. 116) 256, “Աղաւագ մէծ եւ փոքր Արժ. 252, լոկ “Աղաւագ” կոչուած Արժ. 274 (Յար-միթիւր = Արամանիկոս աւանով), Այթ-միթիւր (բայց Եղիշ. 77) Եղիշ. 139, անս թիւ 60 եւ թիւ 63 գաւառները:

90. Այթ-միթիւր ԽԱԱ. 32, Այթ-ի-յուր, տարր. ընթերց.՝ Այթ-ի-յուր ԽԱԱ. 609, Այթ-ի-յուր Հանդ. Հայագար. 1, 113, Այթ-միթիւր յու Արժ. 51, 252, յոր Այթ-միթիւր Արժ. 51, յոր Ընծոյն Արժ. 226, 232, յոր Ընծոյն Արժ. 277, յոր Այթ-միթիւր Արժ. 264, 271, յոր Այթ-ի-յուր Արժ. 271: Անուան նկատմամբ տես Համ. Զ. Ա. Գաւառն սահմանակից էր Պարտասահոյոց Հեր (Խեր) գաւառնին Արժ. 232, Այտանել էր Կոտր Կոտր բերդան ամառ ամառ Արժ. 232, 271: Հման: Արժ. 264 անր Անձահոյ — Խերական կոչեցիւալ գաւառ — գաւառն ձուալ: — 91. Թուանան ԽԱԱ. 609, Թուանան ԽԱԱ. 32, Թուանան ԽԱԱ. 195, 232, 251 եւն: Անուան նկատմամբ տես Համ. Համ. Զ. Ա. Այս գաւառնին նիւա բերգին գիրքն անձնանօթ է ինձիք. ՀՀ. 209:

92. Ճառ-սաւուր ԽԱԱ. 609 (բաղադրին մէջ սիսալ բաժնեւելով եղած է Ճառ-սաւուր Խարտին-միտ, փիսանակ ըլլալու, Ճառ-սաւուր Կիւն-միտ): Ճառ-սաւուր (միավակ փիսանակ ըլլալու, Ճառ-սաւուր) ԽԱԱ. 32 “մինչեւ եղածինից յաւելուածով, Ճառ-սաւուրով (գետանով և եղածինից եղածինից վեցայի վեցոյ) Արժ. 253: պայտ լոկ Ճառ-սաւուր այսօնին Ճուալ եւ Կախմանան, Խոր. 77, “Ճուալ գաւառն կամ “Գաւառն Ճուալ” Արժ. 198, 225, 251, 258, 281: Այս գաւառն Ճուալայից, Ասող. 190: Այս գաւառն մէջն էին Ըստիուր բերգն Արժ. 281, Գիտ աւանն, Գիտի գիւղը, Բահւեր անոն տեղն եւ Մարտուն աւանն Արժ. 279, Երամիս վայր Արժ. 272) Երամիսի մէկ միջնին վայր Արժ. 252, 260, 264, Կիպարիսի աշխարհացուցին վայր Թիւր, Քըղաւ-չայ, այս է Կ'արմիր գետն, Լինչի քող. Արժ-չայ, այս է Ապիտակ գետն, որ Ֆաւայի անշնու Երամիսի կը թափի:

93. Կոր-սաւուր ԽԱԱ. 609 (տես թիւ 92ի տակ), Կոր-սաւուր (կարգան) Կոր-սաւուր ԽԱԱ. 33,

¹ Այժմ Բաշ-Բայէ, գլխաւոր տեղի Աղաւագ քաղաքի շենք. Աղաւագ 2, 732)

² Աղաւագ Աղաւագ (Albag, Elback կուտ 2, 732) անձնու նման Սալամանի Հայ. բերդէ էւ. Հայ. Անը և Աղաւագ (Aghak. — Rohrbach կը յուր Agbak. Vom Kaukasus zum Mittelmeer 100!)

կը մասնաւու Արծր. 252, կը մասնաւու Արծր. 260: — 94. Մելքոն-իւ ԽԱՎ. 61 9, տարբեր թթեցուածք՝ Մելքոն-իւ, Մելքոն-իւ Խնձօթ. ՀՀ. 212, վերանդի ԽԱՎ. 33, Մելքոն-իւ (տարբ. թթեց.՝ Մելքոն-իւ) Արծր. 251: — 95. Պալաւէ ԽԱՎ. 33, ԽԱՎ. 609, Արծր. 251, առհամաւած. «Պատակ Պալաւէն, եղջ. 77, յազգ գեն Պալաւէնեց արին Արտակ, եղջ. 93, «իշխան» միս եւս Պալաւէնեց». եղջ. 71: — 96 գր-իւ ԽԱՎ. 609, տարբեր թթեցք. «Դաստիարակութիւն Խնձօթ. ՀՀ. 163, Գունդ ԽԱՎ. 33, գունդ Արծր. 251: — 97. Ավանդուուր ԽԱՎ. 609, տարբեր ընթեցք. «Ավանդուր Հանդ. Հայագիտ. 1, 113, Ավանդուր (Կարգա՛ Ավանդուր) ԽԱՎ. 33, Ավանդուր Արծր. 251, Անուանս Նկատմամբ տես Հանդ. Զ.՝: — 98. Պարտպան-իւ, տարբ. ընթ.՝ «Պարտպան-իւ, Պարտպան-իւ ԽԱՎ. 609, Պարտպան-իւ Խնձօթ. ՀՀ. 163, Հանդ. Հայագիտ. 1, 113, Պարտպան-իւ ԽԱՎ. 33: — 99. Արտովչեն ԽԱՎ. 609, Արտովչեն Խնձօթ. ՀՀ. 163, Արտովչեն Հանդ. Հայագ. 1, 113, Արտովչեն ԽԱՎ. 33, Արտովչեն Արծր. 252, Անուանս Նկատմամբ տես Հանդ. Զ.՝: Արծր. 215 (Վասպուրականի մէջ) Արտովչեն աւան մը կը յիշէ: — 100. Արտովչեն ԽԱՎ. 609, Արտովչեն ԽԱՎ. 33: — 101. Բարտ, տարբ. ընթեցք.՝ Բարտ ԽԱՎ. 609, Բարտուուր ԽԱՎ. 33: — 102. Գոբիւն ԽԱՎ. 609, Գոբիւն ԽԱՎ. 33: — 103. Գո-ըլիւն ԽԱՎ. 609, Գո-ըլիւն ԽԱՎ. 33, Գո-ըլիւն Հանդ. Հայագ. 1, 113, Կարդաշա՞մ Գո-ըլիւն, մեն Հանդ. Զ.՝: — 104. Տարտիւն ԽԱՎ. 609, Տարտիւն ԽԱՎ. 33, Տարտիւն Արարատ 431, Տարտիւն Արծր. 252: — 105. Վարժեն-իւ ԽԱՎ. 609, տարբ. ընթեցք.՝ Վարժեն-իւ Խնձօթ. ՀՀ. 163, Վարժեն-իւ ԽԱՎ. 33, Հանդ. Թիր. 37 եւ Թիր. 188 Վարժեն-իւ Տարտիւնին եւ Ալլարատայ մէջ: — 106. Գոլինչ Քիլեւ-իւ ԽԱՎ. 609, կը պակի ԽԱՎ. ի մէջ, Վարժեն կը անունը վերաբեր Ալլարատին իւ Ալլարատ 265, Գոլինչ Թիր է Լենչ աշխարհացուցին Խոլիս, Akulis, Ordubad անոն տեղեց կողմերը = Զուզա, Ալլարատ, Որդարատ (եւ Ալլարատ) քարտեղն Ալլարատի Սիսականին, հման. Խնձօթ. ՀՀ. 216:

1 Եւլուրդ Պալաւէն մը կամ Պալաւէնեց երկիր մը կար Թիր 30 Տօնուած գուառի մէջ, մեն Քենը 25 (Մերկիրն Պալաւէնեց) Կուսա՞ր քաղաքադիշը կը Տօնուած, մեն Քենը էջ 246) եւ 35, 40 (Հօսեանի ի գուառն Պալաւէնեցը) Պալաւէնի Խոլուսին, հման.

2 Այս է յն. Կոլդորդի պատես լորձ ծե Շօն Աօձանի ուսաւութիւն կամ կամ Պալաւէնեց երկիր մը կար Թիր 30 Տօնուած գուառի մէջ, մեն Քենը 25 (Մերկիրն Պալաւէնեց) Կուսա՞ր քաղաքադիշը կը Տօնուած, մեն Քենը էջ 246) եւ 35, 40 (Հօսեանի ի գուառն Պալաւէնեցը) Պալաւէնի Խոլուսին, հման.

107. Եսինուան, «յորում հոմանուն քաղաքը, ԽԱՎ. 33, Եսինուան, «յորում քաղաքը» (Կաֆանուն) ԽԱՎ. 609: Եսի անունն Հայոց քաղաք՝ սկսել Փաւասունի գործածուած է եւ այն շատ յոման, ամենին հին ձեւն է Եսինուան, աւելի յանցան՝ Եսինուան (Եսինուան Խեր. 23), յետ չադրյան ձեւն է (Ժ. դարեն սկսել)՝ Եսինուան, Եսինուան, Եսինուան, Եսինուան, աւելիք Մորաք քով Արարած և Մասի էջ 103, Հեղինակն ըսով գերեւ. Բանակիրաց ի Սարարութիւ գումարեալ 46: Ժողովից առթիւ Հրատարակաւալ գործածնեալ մէջ էջ 74, յն. Լաճանաւ Պաղամ. էջ 941, արար. Նաջարա Բալածուր 195, 200, Իբն Chordâbեն 122 = Nagjavarān քաղաք յերիրին Վասպուրական Յազդ 1, 222, 624, ամեկուն Նաջարա Յազդ 4, 784, 803, այժմ Դափի Ըեւան: Ըստ Խնձօնեանի ՀՀ. 217 Կափանունն անունը Հայ մատենագրութեան մէջ (իքաց առեալ Խորենաց լը ըստած աշխարհագրութիւնը) մինչեւ Սովոք. Օրբեկուն (իբր. 1800) գործածուած է լոկ իբր քաղաքը անոն, եւ ոչ թէ իբր գուառի անոն: Գուառին իբր անունը քաղաքն առած է: Անուանս Նշանակութեան համար տեսն Հանդ. Զ.՝: Այս գուառին մէջ յիշուած սակաւաթիւ անուններուն Նշանամբ տես Խնձօթ. ՀՀ. 222-223, Ալբշան Խոսանս 506: Գուառու միրնէն կը միրարեեր Ալբշան նահանգին, անս Brosset Siounie էջ 6, 12, 13:

108. Մ-րուտ ԽԱՎ. 609, կը պակի ԽԱՎ. ի մէջ, «ի Մարանդի ի Բակուրակիրտ աւանի, Խոր. 137, «Հեր եւ Զարսեւանք եւ Մարանդ իւ Կամիշաւան», Յովհ. Աթ. Ղ. Խնձօթ. մէջ իւ Տաբանին Յովհ. Էր Մ-րուտ քաղաքը Սեր. 24, Վարդան 108, Կիրակոս 92, Խնձօթ. ՀՀ. 223, որմէ գուառն իբր անունը առած է. այժմ Մարանդ (Դարեկի Հրատարական կողմէ), արար. Մարան Իբն Chordâbեն 119, 122, Յազդ 4, 503, յն. Մօրօննա Պաղոս. 6, 2, 9:

Վասպուրականի գուառներուն Թուումը կարգ կարգ կը կատարուի, այնպէս մը՝ որ կարգերն արեւականց գէկի ի արեւելք իրացնուի կը յաջորդեն, իսկ ամէն մէկ կարգին գուառներուն գուառն գէկ ի հիւսիս յառաջ կը բերուին: Առողջ Թուումը կը սկսի ամէնէն արեւական թշուունիք գուառով եւ. կը վերջանայ ամէնէն արեւելքան Վասպուրական գուառնուուր Առողջ մէջ գուառուուր գուառները չորս կարգ կը կազմն. 1. կարգ՝ Տա-սկն մինչեւ Գուառ-շ. 2. կարգ՝ Բու-ժուունին, մինչեւ Ալլու-շ. 3. կարգ՝ Ալլուն մինչեւ Շուուուրու: 4. կարգ՝ Կրճանին, մինչեւ Կրճանաւան: ԽԱՎ. ի Բանակիրն անկարգ է ու թիր եւ. Կարգ ի վրայէն հնաեւեան կերպով պէտք է ուղղել: «Վասպուրականի ի մայիս Պարսկաց եւ առ երի Կործեկց՝ անմ գուառաւ երեսունեւ հման. 1. Պիտուունին՝ որ է ընդ Մոկաց եւ ծովուն Բանուեւաց եւն, 2. Տաղ յելից (ծովան),

1 Թիրեւ Խորենաց էջ 77 «Վասպուրականէ մինչեւ ցուուալ եւ Նշանակուն նման սկզբերը՝ Կափանունուն թէ քաղաքը եւ թէ գուառը կը առաջ հասկցուի:

բանութեաց, 3. զբանակի, 4. վարչութեաց, 5. վա-
րչութիւն, 6. վարչութեաց, 7. վարչութիւն, իշխա-
նութեաց, դպրութեաց, յորսութեաց, 8. գործու-
թեաց զատաւան կողմօվին որ յատին Ապաւ Մա-
սեաց, եւ յելցից դոց 9. զբանակի, 10. վա-
րչութեաց, 11. վարչութեաց, 12. գործութեաց, 13. վա-
րչութեաց, 14. վարչութեաց, 15. վարչու-
թիւն կողմօվին եւ յելցից դոց 16. վարչութեաց, 17. վա-
րչութիւն կողմօվին, 18. վարչութեաց, 19. վարչութեաց,
20. գործութեաց միջեւ եցրասի. յելցից դոց
(Պ այս խօսքը կը պատկի) 21. վարչութեաց միջեւ
34. վարչութեաց, 35. վարչութեաց, Թժքախտաքար
շը կարուիթ թէ Կրծունիք—Նախանաւան երիցից կոր-
դին գաւառներն ինչ կերպով գասահարդելու է:
Կրծունիք գաւառն դիբրին համար մատիր ըլլա-
լու է Թուլդ. Արծրունոյ էջ 260, տող 1-4
սածին թէ Պարսիահայոց գաւանն՝ Մարգա-
տանէն ձևաշթոռնաւան կերթան աշցնելով
կրծունիք գաւառնէն Բաւարան պայծառ չէ
գաւառաց համախմբումն Արծրունոյ քոյ էջ
251-252.

የኢትዮጵያ ቴክኖሎጂ

Խորենացւոյ բռուած աշխարհագրութիւնը
Արևենեաց գաւառներուն թուումը կ ընէ ըլլարակա-
ձես ուղղարկեածք: Մէն մի գաւառը զիքքին հա-
մար համեմատելու է Ալյասկի յալթ դործք՝ Ար-
ևական: Տեղաբարթիւն է ինչեւաց աշխարհին, Ար-
ևական: 1893 (աշխարհացուցով): անուանց նկատ-
մամբ տես Հած: Զ.:

109. Եղանգ՝ ԽԱԾ. 33, ԽԱԾ. 609, ՈՐ
1, 51, 52, 2, 49, 272, այժմ՝ Ալիքնա-
շաբի վրայ, որ Զարդուի բոլ երասմ կը թափի: —
110. Ճ-Հ-Ն-Ի ԽԱԾ. 33, ԽԱԾ. 609, ՈՐ. 1, 51, 2,
272. Ճ-Հ-Ն-Ի St. Martin Mém. 2, 364. Հանդ-
Նոյագիտ. 1, 113, Զարդուի-շաբի վերին ընթաց-
քին վրայ, որոն մատերն է Կախիչնան: Ազդի
Զահունին բառ Կիպրոսի Ալիքնաշաբին հարա-
բերելեան կոզմի է: — **111.** Վայոց յօն ԽԱԾ. 33,
ԽԱԾ. 609, Եղիշ. 189 (Վ-Այ յօն), Փարու. 106,
ԽՈՐ. 271 (Վ-Այ յօն), ՈՐ. 1, 51, 52, 186 եւն.,
Արքաշաբի վերին ընթացքին վրայ, յն Յաշչար
կոստ. Պարփ. de cerim. 687, արար. Vais Bal-
duri 195, 200, Vaiduri lbn Hauqal Պարպերանի
բոլ (Arm. under d. arab. Herrschaft 67, 78). —
112. ԳԵՂՐԻ+Ն-Ի Համանան ծովովն. (Սեւա-
նայ կամ Գեղաման ծով, Sevanga կամ Gökde-
ս) ԽԱԾ. 33, “ԳԵՂՐԻ+Ն-Ի (տարեր ընթերո-
յան ծովն) եւ ծովն, ԽԱԾ. 609, ԳԵՂՐԻ+Ն-Ի,
ԳԵՂՐԻ+Ն-Ի ՈՐ. 1, 51, 274, 2, 263, ԳԵՂՐԻ+Ն-Ի
(ԳԵՂՐԻ+Ն-Ի) ԽՈՐ. 28, 83, “Գաւան Գեղար-
քունուց, Ցոհ. ԿԱԾ. 71, 165, “գաւան Գե-
ղարքունի, Մ. Կազակ. 263, Գաւարիեցի 81, 83,
193 եւն. — **113.** Սուր ԽԱԾ. 609, Ս-(Ք)Բ-
ԽԱԾ. 33, Սամ-, Ս-ԻՇ Ք-Ա-Ն ՈՐ. 1, 51, 2,
264, Մ. Կազակ. 213, Սիդի Ք-Ա-Ն ՈՐ. 1,
274, Մ-Արք Համանն ՈՐ. 2, 15, Գեղաման լընի
հարաւարելեան կոզմի. յն Տօծոսչին (Ք-Ծո-
դյոյին աեղ)?: որ Կօլ ծոյնին Տես կը իշուսի
Պալումեսով քով. անուանն սկասամբ տես Համ.

զ.՝ — 114 Ալ-Հեյք, ԽՍՎ. 609, Ալ-Հեյք ԽՍՎ.
33, Ալ-Հեյք գաւառ, “որ այժմ” (իր 1300ին) կը ի
բ-շ-ն-ի-ն եւ խախութ-բէրդ, Արք. 1, 51. 2, 266,
Ակիարայի վերին բնժադրին վայոյ, որ Բերկու-

^{115.} ՏՎ-Ն ԽԱ-33, ՏՎ-ԽԱԼ. 609 (սիրակ փախանակ ՏՎ-ի), ՏՎ-Ն St. Martin Ném. 2,

364. *ուղիղ միայն ԾԱՀ-է Որբ.* 1, 51. 2, 259 և
Հնագոյն ԾԱՀ-է (սեռ. ԾԱՀ-ց, Հյջ. ԾԱՀ-է)
Որբ. 93, Մ. Կաղակ. 263, Որբ. 1, 82, 274.

Արցախու աշը: — 118. Բազմ., սեռ. Բաղաջ Խովան. 609, Խովան. 33, "Քաւառն Բաղաջ", Ս. Կաղաք. 263, "Բաղչք Քաւառ", "որ այժմ կոչի Անձ.", Օգ. 1. 51. "Քաւառ Արցախ", 52, "Թիւ Արցախ".

պր. 1, 3, 11. Բազմաց գուտառ. յօ. պր. բաղդ. ք
որ անաւանի ք-ը-ն-է-ն-ի, Արթ. 2, 269. 1, 117 12.
"այժմ" (իրեն 1300ին) կոչի Բորիս-Հայո, Արթ. 1,
117, 122. Բարիկուշատ գետուն ստորոշ. բնիթառը ին.

արեւամուսնական կողմբ. — 118. Զոր և ԽԱՎ. 609,
Հարց (Պ) ԽԱՎ. 33, «Զոր և Եւ այժմ կոչի Կապուան»,
ԱՐԲ. 1, 51. 2, 272, Կապուան 2, 76 եւ շար., Բա-

զաց արեւմտակողը: — 119. Աշենէս ԽԱՎ. 609,
ԽԱՍ. 33, “որ այժմ Կոչի Տ-ՀԵՆ և Մ-ԴԵՐ”,
ՈՐՔ. 1, 51, Աշենէս է— (Մ-ԵՐ-Յ-Ր) ՈՐՔ. 1,

274. Արեւելա ուսն ՈՐ. 2, 54, 271. ըստ մշ
2^որդի եւ Երասխայ. — 120. Կոստան ԽԱՅ. 33,
կոստան ԽԱՅ. 609, ուղիղ՝ Կոստան, «այժմ»

$\Phi \cdot \prod_{i=1}^n x_i^{m_i}$ for $m_i \in \mathbb{Z}_{\geq 0}$.

121. Մաս Հայութ ԽԱՍ. 33, ԽԱՎ. 609,
Հայութ Հանդ. Հայագիտ. 1, 113 = Հայութ
Գաւառ. 15 (ՀԱՅԱ. ԽԵՆՔ. ՀՀ. 302). Կազմակ.
264. տես Թիր. 116. — **122.** Ա-կ-է-ն-է, ԽԱՍ.
33, ԽԱՎ. 609, աւելի ուղղվ. Վայ-ի-ւ-ի-ւ Խոր.
39 (Ապ-է-ն-է անուն մեկն ժառանձ իւր. անունն).
Արդի Վայ-ի-ւ-ի-ւ կազմակ. 264. — **123.** Բ-ի-յ-է
ԱՍ. 33, ԽԵՆՔ. ՀՀ. 305, իրը տարբեր ընթեր-
ած նաև ԽԱՍ. 609, որ տաճախին է Բ-ի-յ-է-
ր, Բ-ի-յ-է Հանդ. Հայագիտ. 1, 113. Բ-ի-յ-է-
ապակ. 264 երկու անցամ, տես Զ. Համ. 1.

1. Տարբեր մնակեցուածի խստանք, Աթափ, Հայոց-
Ալիշան Սիսական 254: Ոչ թէ Հարածդ առանձնեն, այլ կո-
չունեն (Թիր 118) ծագած է այժմեան խստան, զատին ա-
ռան ինձիք. ՀՀ 303. Աղջկան Սիսական 255, 290:

3 Այս ի խափան, Պատիկան — Խաղը եւ Եղբայր Ամբողջական Տիւ:

3 Արցախի մէջ մասց լիրքն Խայլը, Խայլն իւ կու-
րեւ ինձիք, ՀՀ, 315' Խավի թրքքն ինձիք, անդ 304:
Վահագ, Կեդզ, 71, Ասող, 107, 258, պարա. Հային,
Հայէն Ղազարի Արմ, 87, յ. Խաչէնը կոստ. Որդի-
ք և սրբ. Էջ 887:

և Խորենացին լւատպյան ըրտած կ'ըլլար, եթէ Ալյոշյան
Ներ, վասն զի Ալյոշյան-իւնիւն մայսն * Ալյոշինիւն կրնար յա-
աջ դաւ. Ալյոշյան-իւնիւն է աւելից * Ալյոշյան-իւնիւն մասնիկ,

124. ՄԵԴԻՆ-Ն-ԽԱՍ. 33, ԽԱՎ. 609, ՀԱ-
ՄԵԴԻՆ-Խ (ՄԵԴ Կ-Ն-Խ) Կաղանկ. 72, 73, 169,
174, 183, 276 (ՄԵԴԻՆ-Խ ուղարկած մը). —
125. ՄԵԴԻՆ-Խ ԽԱՍ. 33, ԽԱՎ. 609, Կաղանկ.
162, «ի գաւառէ ՄԵԴԻՆ-Խ» Կաղանկ. 91, «ի
ՄԵԴԻՆ-Խ գաւառից, Կաղանկ. 267, «ի վիճակին ՄԵԴԻ-
Ն-Խ», 163, «ի ՄԵԴԻՆ-Խ սահմանի», 263. Տրո-
գեատակին դրվ. Կաղանկ. 103, 163, այժմ՝ Terter¹,
ուրիշ մէկ սահմանին արեւմտեան կողմանէ. —
126. Հ-Թ-Ն-Խ ԽԱՎ. 609, տարբ. ԸՆԹԵՐԳ, «
Հ-Թ-Ն-Խ ԽԱՎ. 606 Դան. 4, Խնձրէ. ՀՀ. 305,
Հ-Թ-Ն-Խ ԽԱՎ. 33: — 127. Մ-Ի-Ն-Խ ԽԱՎ. 33,
ԽԱՎ. 609, տարբ. ԸՆԹԵՐԳ, «Մ-Ի-Ն-Խ ԽԱՎ. 606
Դան. 4, Խնձրէ. ՀՀ. 305, Մ-Ի-Ն-Խ Կաղանկ. 264:
— 128. Պ-Ի-Ն-Խ ԽԱՎ. 33, ԽԱՎ. 609: —
129. Պ-Ի-Ն-Խ ԽԱՎ. 33, Պ-Ի-Ն-Խ տարբ. ԸՆԹԵՐԳ,
Պ-Ի-Ն-Խ ԽԱՎ. 609, Պ-Ի-Ն-Խ Հանդ. Հայ. 1, 113,
St. Martin Mém. 2, 364, Պ-Ի-Ն-Խ Կաղանկ. 264,
Պ-Ի-Ն-Խ Խնձրէ. ՀՀ. 305, ԽԱՎ. 606 Դան. 4,
Պ-Ի-Ն-Խ Խնձրէ. ՀՀ. 308, 309, Պ-Ի-Ն-Խ (սեռ.
Պարունակմ-ի) Կաղանկ. 54 վիճակագիր մէջ, Պ-Ի-
Ն-Խ, Կարպատ. և Պ-Ի-Ն-Խ (Հայ. Պարունակմ-ի)
անդ վիճակագիր: — 130. Մ-Ի-Ն-Խ ԽԱՎ. 33, ԽԱՎ.
609, Յ-Ա-Ն-Խ է, Յ-Ա-Ն-Խ ԽԱՎ. 33, Յ-Ա-Ն-Խ Կարպ-
Հանդ. Հայագիտ. 1, 113 = St. Martin Mém. 2,
364, Մ-Ի-Ն-Խ, Կարպ. (տարբ. ԸՆԹԵՐԳ). Մ-Ի-Ն-Խ
Կարպատ վիճակ. Վիճակից լուսաց (լուսաց լուսաց): — 131. Հ-Թ-
Վ-Ա-Ն-Խ Կաղանկ. 264. Կարպատ. և
Մ-Ի-Ն-Խ է խոս (պարունակմ-ի) «փոքր Սիսական»,
(Մարգարա Երանչ. 120 Դան.), որ այս չէ փոք-
ր Մ-Ի-Ն-Խ հանդ, անդ վիճն էլ 58: — 132. Ք-Ա-
Ն-Խ ԽԱՎ. 33, Ք-Ա-Ն-Խ ԽԱՎ. 609, Հայագիր:
— 133. Կ-Ա-Ն-Խ ԽԱՎ. 33, Ք-Ա-Ն-Խ ԽԱՎ.
609, «կիսիսպաս քոսութիւններ» սահմա-
րդին, Խնձրէ. ՀՀ. 309. անունամ պարական է.
անձ Հանդ. Զ. 1: — 134. Կ-Ա-Ն-Խ ԽԱՎ. 606, 609,
Կ-Ա-Ն-Խ ԽԱՎ. 33, Կ-Ա-Ն-Խ Փաւառ. 210 (պատե-
մաւոց գաւառներուն մէջ յիշուած), սեռ. Կ-Ա-
Ն-Խ Կաղանկ. 169.

Կաղանկատաւոցից 169—170 կազմի հետ կը
յիշէ 132-ը. Արբանի-է գաւառ մ՝ ալ, զօր Կարելի
իր այս պատմառա Արցակի մէջ փառական: Բայց
քանի որ ըստ Կաղանկատաւոցից 265 Արցակի էն
այն գաւառն է, որ էր գ-այս-է (այժմ՝ Jelisa-
velpol) քաղաքն, ասսու Հ-Թ-Վ-Ա-Ն-Խ յետառուն մէջ
ձեռ պիտի ըստ Արցականին (ժամադրական ստո-
գաւառնութեամբ՝ յարմարուած), վաճա-
ռական է Արք սահմանին Հայական (Թիւ. 151) գաւա-
ռական մէջ էր հաւանականօրեն: տես Ավշան Մբծ
Հայք 167: Ենանագյններուն ըստանի ըստ ինձին
ՀՀ. 310—311) թէ Գանձակի Ազգաւայրի համ Ար-
ցակի մէջ էր, աս չափ Նշանակութիւն ունին որ
Ուսի եւ Արցակի յառաջ Ազգաւայրի իշտանութեան
սահմ էին, եւ ոյս երկու գաւառներուն մէջ վիճէն
ալ տարբերութեամբ չէր դրուեր բայտն իիստ
իմաստով:

Խորենացից աշխարհագրութեան Արցակի
գաւառներուն գիրքին վկայ տեղիգութիւն չի տար:
Թիւ. 121 ժամ Հ-Թ-Վ-Ա-Ն-Խ գաւառն անուննէ գաւա-
ռվ՝ այս գաւառը Սիւնեաց սահմանին թիւ. 116
Հարոնդ գաւառին քովի էր. Արցակի Սիւնեաց
քովի է ըստ ԽԱՎ. 33: Այսուհետ էր Ամբա-
րի կողմէ, որ Կաղանկատաւոցից 284 համեմատ Երա-
սաց հրամանականին էր: Ամբարի Մեծ Հայք էլ 88
Աշյունիկի գաւառն մէջ կը գնէ Հայ-ո-բերդու-
թերքը՝ «յարաւանա հրամայում»: Սակայն աս աշմանաց
Տար աւանի Գ-Ե Վաղարշունեաց: Մ-Ի-Ն-Խ գաւառը
թէրթ էր գաւառն վերին միթաքիցի մըսոն բեր եւ
դէկ ի հարա մինչեւ Խաչենի գետը կը տարա-
ծւէր, որուն հիսուսույն եզրերին վան էր Գան-
ձարա և առաջ Արաբակումը՝ Ս. Եակայրայ
Սիւնեաց վանքն, որ է Ս-Ե Երակից վանքն, (Սիւնեաց Մեծ Հայք էլ 89): Այս կողմերն էր Հ-Թ-
Վ-Ա-Ն-Խ մէջ մէջ ՄԵԾ իշրանից և ՄԵԾ կամացից՝ Կո-
ղանկ. 163, առաջ Ամբարի Մեծ Հայք էլ 89: Փաւա-
ռա 210 եւ ԽԱՎ. 606 Կ-Ա-Ն-Խ գաւառն ուսուց
գաւառներուն հնա կը յիշն Աստի, Շակաշէն եւ
Գարդման: իսկ Կաղանկան: 170 Արցականին =
Հայական գաւառն հնա, ըստ այս Աստի սահմա-
րդին քովի եւ Արցակին անունն հիսուսային
գաւառն եղած պիտի ըստը: Այս պարագային
գաւառներուն թօւումը կատարուած պիտի ըստը:
Հարոնդ գակ ի հիսուս ուղղութեամբ:

Արցակի գաւառներուն ու տեղերուն նկատ-
մամ տես Բարձրաւութեանց վերն յիշուած գիրքն
ու անդ Ազգաւայրի քարտեզն, որ մասն է Ազգա-
ւայրի պատմաթեան, Վաղարշապատ 1902:

1. Ապր ստորին հասնելիք վայ է Պարտա. Առաջ մէջ՝ Համա. Բալադր 203 “Պարտա և կամ եւ բախաւութիւն առաջ մտաւ առաք. ընթեց.՝ Տօնութուք” աղոթք. Բալադրի թիւ 124—126 պատճենի համար կամ կարգա կամ մէջ ենթած արարացած անձնանիւքը *Masqerit*, *Masirit* (ապահ կարգա կամ և *Masrith*) և *Harijlan* (*Harijlan* անց)՝ Համա. Chavonien. Arm. 92-93.

Տարածությունը կազմում է 1000 քառ. կմ, իսկ բարձրությունը՝ մոտ 2000 մ:

3 Նման կը հնչէք Փարիսութիւն՝ զըր Խաչիք. ՀՀ. 309—
310 մէտ է պար գաւառակին հետո Խյանացընելու։ Հման [Գաւառ-
չերի] Պատ. Արար 32 Կայսօնչաւն... դուռ Փարիսոսոց...
Կառ գաւառ։

ունի մէջն էր Հաւանականօրեն։ տես Ավելան Մհեմ Հայոց 167։ Եթեադպյանի բարեւ բասները ինձիք։ ՀՀ. 310-311) թէ Գանձնակ Ազգանակից կամ Արարատի մէջ էր, աս պատ Նշանակութիւնը ունին որ Ուստի եւ Արցախ յառաջ Վզրաւանից իշխանութեան աստի էին, եւ այս երկու գաւառներուն մէջ վերջին ալ տարբերութիւն չըր դրուեր բային իրաստ իշխանութիւն։

Խորենացւ աշխարհագրութիւնն Արցախի գտաւոններուն զիբքին վկայ տեղեկութիւն չլի տար: Թիւ 121 ժամանակ գտաւառն անոնէն գտաւ: Համար այս գտաւառը Սիսևեա նահանգին թիւ 118 Հարանգ գտաւառին բովի էր. Արցախ Սիսևեա բովի է ըստ նԱՍ. ի 33: Այստեղ էր Ամբողջ Պատմութիւն, որ Կառանիսութաւուց 264 Համանաւութեաւուն երացաւ Հիսուսի աղոյիթն էր Ալիշան Մեծ Հայր էջ 88 Ալյուսնիք գտաւառն մեջ կը գնէ Հաւոք-իւրուր բերդը՝ „յարեւմուտա հրափայ մերձ սահմանաց ծառ աւանդ Գեղարքունինեաց, Մեծիրան՝ գտաւառը Խեթեր գտաւն զիբքն աղօթացքին վկայ էր եւ Ակի ի հարս մնաւն խըսէնի գտեռ կ տարածւէր, որուն հրսիսույսին եզերքին մըր կը Գանձաւասար եւ ասօր հարաւակովմէ Ս. Յակովաց Սրբածացւ աշխան էր է՝ Մեծիրաբաց վանքն, Ալիշան Մեծ Հայր էջ 89: Այս կողմերն էր 2-րդ Հովհաննեան մեջ Մեծիրաբացին Մեծիրաբացից Կողանեկ. 163, անս Ալիշան Մեծ Հայր էջ 89: Փառաւու 210 եւ նԱԱ. 606 Կովի գտաւն Ռւտուց գտաւաներուն հետ կը մըշն՝ Աւար, Տակաշն եւ Գրամանն, իսկ Կապանական. 170 Արցախի շնչէն Համարակ գտաւառն հետ, ըստ այս Աւարանահանդին բովի էր եւ Արցախին ամենէն հրսիսային գտաւառն եղան պիտի ըստ Այս պարագային գտաւաներուն թօսումք հասարաւած պիտի ըստ Հայոց Խարանց գտաւառն էնին ի հիւսին ուղարկեամբ:

Արցախի գաւառներու ու տեղերուն նկատմամբ տես Բարիքատառը անցի վերն յիշուած գիրքն ու անոր Ազուանից քարտէցն, որ մասն է Ազուանից պատմութեան, Վազգրապատ 1902.

ՃԱ. Փայտ-ի-բանի գունդը:

133. Հըստութեաւ ԽԱՎ. 609: — **134.** Ա-իւթեաւ ԽԱՎ. 609: — **135.** Ե-իւթեաւ ԽԱՎ. 609: — **136.** Ք-իւթեաւ ԽԱՎ.

1. ՅԵՒՀՈԱԽ (Ասքիքի հետ) ժԳ. Դարուն միջնէրէն
արձանագրութեան մը մէջ ի Մար. (Հածէ Էրիք եւ Գեղա-
մայ լինի հետ) ԺԵ. Դարուն մէջ արձանագրութեան մէջ
Խոյսաւառակի քաղ Արցուն էլ 405, 408, 409, Բայց
ուր բառախ է ասոր Ապյուննեաց մէջ ըլլալու:

յառաջ՝ այս քաղաքին առջեւեն կ'անցներ։ Bailaqān քա-

երկու եւագիրաց մէջ, տես ծան. 12 ԽԱՎ. 609, ինձիք. ՀՀ. 326. — 187. Պողովոյ, տարր. ընթերց.՝ Ուրիշոյ, ԽԱՎ. 609, ինձիք. ՀՀ. 326. — 188. Բունչ Ռուբելու ինձիք. ՀՀ. 326. — 189 եւ 140. Սուսողին, Հանկի, տարր. ընթերց.՝ Բունչ, ովհեւանի, բիշանաւանի ԽԱՎ. 609—610, ինձիք. ՀՀ. 326. — 141. Ավել, Բունչ ԽԱՎ. 610, Ավել, Բունչ և ինձիք. Հանկ. Հայագիր. 1, 113, Ավել Բունչ և ինձիք. ՀՀ. 326. — 142. Սունդուռունդուր ԽԱՎ. 610, Սունդուռունդուր ինձիք. ՀՀ. 326, Սունդուռունդուր Պետու 101, Սունդուռունդուր Հանդ. Հայագիր. 1, 113. — 143. Արդուրունդ ԽԱՎ. 610, տարր. ընթերց.՝ Ուրիշունդ ինձիք. ՀՀ. 326, Ուրիշ Փետու Պետու 101, Ուրիշունդ Հանդ. Հանդ. Հայագիր. 1, 113. — 144. Ավել ԽԱՎ. 610, Ավել և ինձիք. ՀՀ. 326, Ավել Հանդ. Հայագիր. 1, 113:

Սնուանց համար, որ մինչեւ թ. 135 պարսկական են եւ մասսաք աղաւազուած, տես Հանձ. Զ.։ Թիւ 183, 142 եւ 143 պերուն կազմուած անունները սահմանական կազմութիւն ունին, տես Հերկաբաշ Zur Chronologie d. arm. Vokalgesetze 136, Գաւաններուն գիրեր անծանօթ է։ Միայն կարելի է ըստ թէ Վ-Ր-Ն-Ւ-Ւ-Ր արար. Վարդան երախայ կայ էր կուրի հետ շիառնուած եւ թիւ թիւ 141 Ավելունդուր թ. 142 Սունդուռունդուր եւ թ. 143 Արդուրունդ (եւ նաև թ. 144 Ավել) գաւաններն ըստ Պետու 101 երախայ եւ կուրի հետ միացած երախայ հարաւային կողմն էին։

Ժ.Բ. Աւուր բառակարգութեւ:

145. Արդուր ԽԱՎ. 610, Արդուր Տ. St. Martin Mém. 2, 364, Երան Հանդ. Հայագիր. 1, 113. — 146. Տ-է ԽԱՎ. 610, Տ-է Կալանկ. 264, Տ-է ինձիք. ՀՀ. 337. — 147. Բունչունդուր, տարր. ընթերց.՝ Ուրիշունդ ԽԱՎ. 610, ինձիք. ՀՀ. 337, Բունչունդ ԽԱՎ. 606, ծան. 4. — 148. Աւուր, տարր. ընթերց.՝ Աւուր ԽԱՎ. 610, ինձիք. ՀՀ. 337, Աւուր Հանդ. Հայագիր. 1, 113. — 149. Տառըունդ, տարր. ընթ.՝ Աւուր ԽԱՎ. 610, ինձիք. ՀՀ. 337, Տառըունդ ԽԱՎ. 606 ծան. 4. — 150. Գորդուն ԽԱՎ. 606, 610, Գորդունունդ յուն Փաւաս. 45, Գորդունունդ

շոքի ընդ մէջ կուրի եւ երախայ եր ասոնց երարու հետ միացած յանձնէն յանձնէն՝ Ibn Chordabeh 119, 122, 174—175, Ibn al Fakih 296, St. Guyard, Géogr. d'Aboulfeda 2, Թ. մաս 154։

Հայուն Ելիսա Ելիս Հայուն էլ 92 (ուր Պատառոց դրաւած է) — պարսկան Պատառոց, գաեան մ'անուն, որ Բագրէ Մալանն կը ասծնէ։

Հայուն անուն մէջ Անդեսա Pauly-Wissowaի Real-Encycl. մէջ Arianian անուն անէ Սարօնունք (ՀՀ. 508) "Arianian Ovriček մէջ կը տեսնէ։ Ամբան անէ Ասունդունքի մէջ կը տեսնէ արդի Ասունդ, որ Բագրէ մէջ ասեան մ'անուն է։

Փաւաս. 159, յուն Գորդունունդ Փաւաս. 210 ("Պաւասի, զՊաւաչէն եւ զԸուրի Գարդմանայ յուն Եւ Պաւաչէն Պաւաչէնից") Կորին 31, "Գարդմանայ յուն, եւ Իշխանն Գարդմանայ", Խոր. 258, "Պաւասն Գարդմանայ, Յովհ. Կթ. 46, "աշխարհն Գարդմանաց" (տարր. ընթերց.՝ Գարդմանայ) Յովհ. Կթ. 71, որ "Գարդմանուն եւ Քաւաս եւ Փաւասն գաւառաց", Կաղանկ. 273, արար. Ոլ յարդման Յալադուր 202, զալ' ու յարդման "ամրոց Գարդման", Ալադուր 202, Ալադուր 195: Գարդման աւաննին աւերաբեկն են պարուան Գրթմանիք (ինձիք. ՀՀ. 338) Շամբոր-Հային (Բարիսուարեանց Արցախ 301—302) արեւելեան մէջ բազկին վայ, զոր Ենչ իւր գործուկին վայ Կուրտման ձեռով կենածակի, Գրթմանիքի հիւսնաւարեկ մասնակույթը Շամբոր-Հայիք արեւելեան մէջ բազկին վայ Եւնչը Քարսեղին համեմատ Կեդաբէ, ծանօթ իւր Ամենին վերաբերեակովովն, հին հայական Գերութիւն (ՀՀ. Գերութիւն), որ ըստ ինձիքների ՀՀ. 339 Գարդման գաւառաին սահմաննին վայ էր։

151. Շի-շին (տարր. ընթերց.՝ Շու-շուն) ԽԱՎ. 606, 610, Շի-շին ինձիք. ՀՀ. 337, Փաւաս. 210, "Շակաշէն գաւաս, Կաղանկ. 141, յայսանապէս Արշ-շին գաւաս Կաղանկ. 170, 265, թ. Տակասոյն (խա անդ դի ձմիթանգ քրօսխարօս չա տփ Կորփ ուումքը Շակաշէն եւ աւ Ալ Ալուանիք եւ կուր գետին սահմանակից) Ստրաբ. 528, հման. Պորու. Եթ 938 Այր գաւասին մէջ էր (անէ էլ Յովհ 305) թ. զարուն կառուցած գույնի քաղաքը Կաղանկ. 265, ինձիք. ՀՀ. 310, պարօւան Jelisavetpol' Գանջա-շոյի վայ։

152. Ա-ու-ր ռունյուն (կամ ռունյուն) St. Martin Mém. 2, 364)՝ յարում Պարտաւ քաղաքը, ԽԱՎ. 610 = արար. Բարձ' ա թէրթի գետի վայ Բալադուր 203, զՊաւաս քաղաք Առանի ըստ Արամիթերայի (St. Guyard 2, թ. մաս էլ 154), հման Gazarian Arm. under d. arab. Herrschaft էլ 76. Նախին քաղաքին աւերակիեր Բarda անունով կը նշանակն մըր աշխարհացյաներ թէրթի գետոյն ձախ եղերին վայ։ — Ըստ ինձիքնանի ՀՀ. 350 վերջն Աւայ մէջ կը յիշուի Ցանունուն գաւաս մը, Սեւորդաց թէրթի սանունով կաւաս, մէմանարպէս Համեմատիք Հարաւային Կողմերը Ալիշան Մեծ Հայք § 161). Ցանուն (անէ. Ցանուն) ձորն ու թէրդն արգէն Յովհ. Կթ. 71 յիշէ էլ 168 եւ 173։

Արանուու, Խոտպայեակ եւ Շակաշէն գաւառներուն անուանց նկանամէս տես Հանձ. Զ.։ Թիւ 150—152 գաւառներն, որոց գիրը գիտակէ, հիւսիսն գետի ի հարս կը համրաքն թէ արդերք մէկան գաւառներն ալ նոյն աղողութեամբ յիշուած են կամ ոչ, կարելի չէ վճռել. Տափ (Թիւ 146) գաւառնի Կաղանկատառաց քոյ 264։ Արձանի Պավասար եւ Միանը (Թիւ 127 եւ 129) գաւառներն ենթը յիշուկից թէրթիւն նշան մըն է թէ Տափ ասհմանակից էր Արցախի, բայց այս պարգան որոշէն նշանակութիւն ըստի։

ԺԴ. Գումարաց համարները:

153. Հորդեա ԽԱՍ. 28 և 34, ԽԱԾ. 610,
Վարդան 70, 2-րդից Յավշ. Կթղ. 167, 168
(տարբ. Ընթերց. 2-րդից), 2-րդից Յավշ. Կթղ.
53, Ասոլ. 100, 2-րդից St. Martin Mém. 2,
366, Զանդ. Հայոցիտ. 1, 113. Հանգույք ժաման
անկերը՝ 2-րդ Փաւատ. 159 (*Հորդյ գաւառին
տերեն). Խոր. 78 = Ասոլ. 35 կամ յրմանի
եւելով՝ 2-րդ Փաւատ. 29 (*Հանան Հորդյ աշխար
հին, որոն հետ այսակ ինդազուց իշխանն ոլ
լը յիշուի, տես թ. 155). Անուանն կամամար տեսն
ձած. Զ. 1. Յավշ. Կթղ. ի Համան 168 պյտեղ
էր քրեզն կամամար = Կոյան Նամբա. ՀՀ. 356, որէ
կրթչն գաւառն ալ յշան կոչուեցաւ: Ըստ Կիրա
կոսի 107 Կայեան քաւոնին մէջն էր Գետիկի վայը¹
“Ի վերայ գետոյն... զըր անուանն Աշուտայ
իւր, յանց կոյամակ գետոյ, քանի որ Ազատե
ցեան պյուրան Akstafas է, ասով Հայոցիցը
շիւրը կ'որոշուի:” — 154. Տօ-բ-րդ ԽԱԾ. 610,
Տօ-բ-րդ ԽԱԾ. 34, Տօ-բ-րդ ԽԱԾ. 28, աւելի
հին Յօր Խոր. 78 = Տօ- Ասոլ. 35. Անուան
նկամամար տես Համ. Զ. 2. — 155. Կ-ր-մ-ր ԽԱԾ.
610, ԽԱԾ. 28, Կ-ր-մ-ր ԽԱԾ. 34, աւելի հին
Կ-ր Փաւատ. 159 (*Կոյայը գաւառին տերեն),
Խոր. 78 = Ասոլ. 35, ասիկ ածանցուած Կ-ր-
մ-ր Փաւատ. 29. — 156. Տ-ը-ր ԽԱԾ. 28, 34,
ԽԱԾ. 605, 610, մեռ. Տ-ը-ր Փարպ. 22, Խոր.
78 = Ասոլ. 35, “գաւառն Տայշոյ, Խոր. 258,
ասիկ Տ-ը-ր-ցի Կորին 32, վաց. Տ-ը-ր, Հայոցն
շատ անդամ” *գաւոն Արցա, անոնց անոնց, Brossel
Description 1418, Յուր. 4-րդ 148, Յուր. Կթղ. ի բոլ 107:
Տ-ը-ր-ցի *Տայշոյ ասիկ դաշտ, Տ-ը-ր մէջ էր
Լ-ի քաղաքն Նամբա. ՀՀ. 361 և մեռ մազ
գանուու Օլ-ին, Ա-յու-ի գուման Նամբա. ՀՀ. 364,
մեռ Լինչի քարուցք (Lori և Ազունյար): —
157. Թռեւ ԽԱԾ. 34, ԽԱԾ. 605 610, վաց.
Բրուն-ին Brosset անդ 102, 156 և շար., արաբ.
Մարյալիթ Balaaduri 203, լատ. *Triare* (regio Thasie
et Triare usque ad Patayadras montes) Plinius
NH. 6, 10, 11 (29). Հայ. Թռեւ գուրաւէ փոխա-
նակ Հնագոյն *Թռեւ-ցի-ի *Թռեւ-ց-է. արաբ.
Մարյալիթ փոխանակ *Մրցալիթ վաց. Թռեւ-ց-է
— 158. Կ-ր-մ-ր ԽԱԾ. 605, 610, Կ-ր-մ-ր ԽԱԾ.
34, Կ-ր-մ-ր ԽԱԾ. 28, “գաւառն Կանդ Կայոցն
Փարպ. 404, Կ-ր-մ-ր = կ-ր-մ-ր մին Խոր. 78 =

1. 6-րդիւնք եւ Պ-րմիւնք մէջ կը հարածք էլ 490
թիւ 153-155 քառանկան թուու և այսուղ ըստ ԽԱԾ. 4
610 ուշաց եղան և քան էլ 307թ ըստ ԽԱԾ. 28. առաջ յա-
լորդական լուրջ կաստուունքն է ԽԱԾ. 28-34 և ԽԱԾ. 4
պատճեն անձնանին էլ 22. 356 հարաւ-հերսոսին ուղար-
թան կիրար կը յաշխրդէն Հարութիւն կաբուլ եւ Խաղող-
իկ ծագ հասկան ԽԱԾ. Թօ- թար. 610 (Խաղող. 22-336)
իւ Խար. 78 Հարութիւն. Եւ սովոր եւ կարգութ այս ուղար-
թանքն է Առաջ խնդրական և այս կողմունիքն կամ Եռա-
րափոխն մինչ գաւառ ըլլաց. տարափոխ շնոր որ Հարութիւն
անձն Հարաւանքն էր. Փաստուու գոմ 29 Կայ (Կոշ-
տաղից) Հար. գոտ 42 յիւնիւ:

2 "Առանձինապես կշեմ-մէյտան լերանց եւ մերձ յաղստեւ գետ, Եմբան Մէծ Հայք Տ 159: կշեմ-մէյտան մոռ Ահեանց թին Ծի, սիստին ծայրին արեւ, մուտիզզմ է

Ասող. 35. Աւշիղ ձեռն է կ-նքորտ: — 159. Ար-
տառան ԽԱՎ. 28 եւ 34, խԱՎ. 605, 610, արար
Արյահալ Բալադր 203, վազ. Արտառնէ Բալադր Արյա-
հալ, 72, 104, 106: Այսպատճ Արտառահամ մատու-
թէ կ-ընէ գաւառափ դիբն: Վարակա ձեռն՝ հայե-
րնէն է անուան է. հայ. Արդառնը պէտք էր կը որոց-
վացիքընի անցած տառն է այսիր կործութէ ու-
ղանք ով ի իշր ։ Նման Ռուսաց. ի ինքն ինչուին
մը չ չունին: — 160. Զարուիտ, սեռ. Զարուիտ-
605, 610, խԱՎ. 28, Խոր. 78 = Ասող. 35,
Զարուիտ իրէ ԽԱՎ. 34, վազ. Զարուիտի Brosset
անդ 72, 80: Այս գուտառափն կը վերաբերէ Ալբո-
րուիտ քաղաքու. Նորազարու, սեռ Խամբա. ՀՀ.
366: — 161. Կորդին ԽԱՎ. 605, 610, Կորդին
(զ որժական՝ Կորդին-): Արտօթ. 628, Կորդին
ԽԱՎ. 34, Կոբր. ԽԱՎ. 28 եւ 35, Կուրի Պատ-
վազ 9 եւ շար., վազ. Կուրի 72 Brosset անդ 72
և 108, արար. Qalarjat Բալադր 202, lbn al Fa-
kih 292, յն. Կալարջոնի Պալզոմ. եւ Խօրչոյի
Սարսրուն տես իշրն էլ 295ա: Գաւառափ դիբն-
որդինը հաւան է մզի այսօրան Վաշինգտոն
անոն տեղն. Արդանուչի հարաւ. արեւ. մատու-
թէ կորմ:

Գալով անուններուն, կ' երեւայ թէ առնձ
ոչ հայկանան ծագութ անեն եւ ոչ վարախն : Թէ
առնձն, քը զաք որ պահուած մասնաւ են, ին հայ-
կանան ձեռ զաքած են (առաջ ծայնաշղթութիւն
կրելու եւ առաջն ըլ դի փոխելու), պատճառ այն
է, որ ասոնք (ի բաց առեալ թիրես կըստահան
անունն) կայոց ըերեւն մէջ իրենց կեանքը շարու-
նակած չեն և Հայոց կինդամենի լըզունի միջնարգու-
թեամբ մեզ աւանդուած չեն : Գալով գաւառ-
ներուն դրէց, յայսիք է որ ԽԱՅ. 34—35 առաջ
թռութեամբ կ' ըստէ արեւելքնեն (Տարոփոր Աղոթեալյ
գետին վայ) զեկւ ի արեւելքու (Կղարջը Ճողովի
վայ) : Ինչ որ ասէի մեր մի գաւառք դրէին հա-
մար կը հետեւի, կը հասասաւի ու կը ծցառէն
Խորենաց աշխարհաբանութեան Արա ամերին
ու ուրու գետին (ԽԱՅ. 28) : Վայ ըստներեալու,
վասն ից այս աշխարհաբանութեան կորին ընթաց-
քին հետեւելով Գուգարաց-Արաց նախ արեւ-
ելքնեան, ապա հիւսիսայից, յետոյ արեւելքնեան եւ ի
վընթանան մը մշշուած դանուած գաւառներուն վայ
կը խօսի: Տայց կերպով կը մէկ արեւելքնեալուն՝
1. Կըրքն եւ Ծովովն, 2. Արցոնան, 3. ընդ որ ան-
ցանէ գետն հրօ Կուր, որ է Սայոց գալով, ի Կոզ
գ պատու զնդ սարութու Քամախար, ի Յանձ ի Սամ-
ցիւն եւ գաւառոց յարեւեան, եւն, յետոյ՝ կ' պա-
յնի Մանկեսոցիւնէ, Բանդիրէ եւ Պարոսոց գաւա-
ռէ, յորում է Վարաց մայրապաշտը Տիգիւ (փո-
խանակ Տիգիւ), թողէն եաբան Տիգիւն ու Պարոսուն
ու 3. Չունդուր եւ 4. Վարուժուր եւ 5. Վարուժու-
ր եւ 6. Վարուժուր եւ 7. Եսունդին եւ 8. Եսունդին առ-

Համար. Ապիս: Համբականութեան գույքը առաջ է առաջարկութիւնները Brossaceth բայց Description 75 (բայց ու զիշտ վրացերեն է) առաջ է առաջարկութիւնները.

զաք, զորս՝ ի Հայոց հանեալ է։ Որոց ըստ հարաւայ լեռանագաղոցն 8. Զատեփաց բազում լճքը լի զնանազն ձմեռէ, և 7. թուղթ և 8. Տաշուրց ի հարու կանց արք, զանենդ ի Հայոց հանեալ է։ Այս գաւառաց մաս անքարպատիք տեղեկոթիւնները տեսք Brosset Description, Աթանաց Մեծ Հայք էլ 61 63 եւ Բրուտիւ եւ Կիբերիստ աշխարհացացցները։ Ըստ այս հետեւեալ կղաքաց կացութիւնը կ'եւլը։ Զորուրու Ազատություն վասն եր, ասոր հրաժարային կողմն եր Շորուրուր, եւ ասոր աշխատավորին կողորոփոր։ Արեւելանա կողոննեան երեքն աշխատանիցից էին կուրի եւ կ'աշունեին կ'երպ աշախատեալու վրայոց, որ իրենց անունները նոյն գաւառներէն առած էին։ Ասոնց հրաժարային կողմն էր Տփոփի գաւառը։ Պարագան Անձոց արժեմեմեան կողմն էր Տաշիր՝ Լուսուց (այս օրուան Ֆեւլու օղակի քող) եւ Զիգուա-չափի եւ Բորբալու-չափի վկայ բանուուց Աւազնարի կողմը։ Թթեդք թթարիւթիւնը կամ կամ Քջաման դեսին արերգաց կողոնքնեւ Բրուտ անդ 158—159. Վիլապատ տեղն է այժմ՝ Զալիս = Դաւթան Ամէլ Մեծ Հայք Տ 121. Կանգագը, Զաւակիք, Թուեղք եւ Տաշիր գաւառներուն հարաժարովն էր, որ է բարել անհամար ամէնէն շարաւանին գաւառն է անուն առաջանակին։ Արարատ անհամարին Արտահան այժմ մեան Արտահանին կողմերի էր կուրի ազերաց անհամաններուն հրաժարայիզ։ Զաւակիք լեռն աշախ, ուր էին Անուղաբարը (Մթթ. Առ. Հ. 175. Brosset անդ 96 և 102) եւ բամանիթի մկնաշատ լճեր, որնց մշին ամէնէն նշանաւորն է Թոփուաւան կամ Փառաւան (Brosset անդ 98, 100, 162, Ալշեր Մեծ Հայք էլ 61), կա արածուեալ միջնէն կողի կուրի ազերաց անհամաններուն կողմը։ Անհապակ Աղարթը զորութիւն արեւելակողմը էր այսօնան Աղարթիւն եւ Արտահան կողմերը²։ Տայոց հրաժարային կողմը՝ Գաւառու ծորութիւն բերկամիջն ըլլաւ ի կուցիւնեւ ԽԱԱ. թ 28 այս խօսքը՝ Գաւառը (Գուգարաց-Վարց) եւ այս սկսեալ ի Արէ (Ճորի) գետոց եւ ի հրաժարոց Տայոց Կղարթ, Եւաշէթ, Արտահան, Խաս: Բայց այս բոլ շուրջ չէ թէ գաւառը դեւի ի հարաւ ծորութիւններու տորածուեր։ Տայո կուցիւնեւ ԽԱԱ. թ 35 բաշը թէ ՚Նշանէ ՎԱՆ գալով ի Սպէրայ, ան յանձ առ Խոնարհ թերուով ի կարճ, եւ անտես յերգու, ներէ մաս զնենք որ հոռ ի Վպարմ, կ'ըսուի, եւ ոչ թէ ՚Կարծէն առնեւն, Պահանա աշխարհագրութիւնը (Brosset անդ 72, 108 և Խամինի աշխարհացընը) կղաքնը իւ նահանակ գործիք մաք (արեւելաներն) կողմը կը գնէ եւ Թորութիւն (Թորութու), Խամարն, Խապիր (Սպէր)։

ւ Զորո՞ւ այս է՝ ամէնէն վերջը յիշուած երեք գաւառներու:

Յ Համա. Խ Ա. 1. 28 "Ի Կող գաւառէ Ընդ ստորաց
Զաւախաց եւ [Զուռանչիր] Պատ". Առաջ 24 "Ի Փարանիոյ
մինչեւ ի զուրին Կոր գեալ, որ է Զաւախիթ".

ε βέ τό Ἀργανούντιν θησαυ. Φραγ. de adm. imp.
εζ 206 επ. ψωρ., φωρ. Περιπλαναξίδιος Brosset ανη 117: —
ψωρ. Φωνητική στοιχεία μεριδών (φωνητική) ημερώς ή μέρους
ταυτότητας της Αφθονίας διάβρωσης (114), Σωματ. (9), Φωνητικής
επιφέρουσας στηρίκης (24, 30). Σκέψι:

Фурижкою, Рюжиреффъ въ здѣшнѣй (Т҃аванѣхъ Прапоръ. 1, 288) фамилии нѣрръ կամъ стѣнѣръ նոյնъ նաև հանѣръ կ'ընէ, բայցъ յեւնտագույն վախճանъ պյու նախանդինъ պյու ընդարձակъ տարածութիւնъ երեքъ նշանակութիւնъ կամъ արթուրութիւնъ ունեցած չէ հայ. գաւառին համարъ ԽԱԱԱԱ. 35 յայտնապէս կ'ըսէ թէ ս.հ.-քառուն Սպերենъ և մուսէն բեր-
դին առջեւէն անցելէն ետքը՝ կը կլարձնէն, որ ըստ պյու կընար ձորովին ստորին ընթացքին վրայ սկսիլ. Այս հայկական գաւառին մեծ ագյուն մասը զորութիւն աշ (արեւելիան) ափին վրայ եր-
թուարք կամъ Թուարքը բերը և աղարքին
հարաւային սահմանին վրայ եր սու ԽԱԱԱԱ ի 35,
Պամ. Վաս 20 (ս.ի վերայ գետոյն Սպերոյ, որ ասի
ձորով.) = Brosset Histoire de la Géorgie 1,
33 Հորովի վրայ Թուարքին թորին մէջ, որ շատ
անդամъ կը իշխով աղարքին հետո՝ Այս պարա-
գային ուրբեն բերըց չի կընար նոյն ըլլուլ Թու-
արքի, վաց, Թու-իորիչի հետ, զօր Brosset անդ
112 Հորովի աղարքովան օժանդակին մէկուն
բայկին վրայ կը դնէ գեւ Հաւաշիք (առև Սամցիկի
քարտէղ անդ), վասն զի ասիՃ շատ հեռու եր
ձորովէ:

(၃၁၂-၂၁၈)

Հ. ՀԻՒԱՑՄԱՆ

ՄԱՅԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՑՈՒՑԱԿ ՀԵՇՎԱԳՐԱՅ ԹԱԿԻՐԻ ԶԻ

9

*Ձուցակ ձեռագրուց մատենադարանին Ղաղայի կամ՝
Բերդաթաղի.*

(Cognac-Brandy)

33.

U n t s a

1

ԹՈՂԻԴՐԱ 173: - ՄԵԾՈՒԹԻՒՆ 18×12×3 ամ.:
- ԳՐՈՒԹԱԿԱՆ եղինքն, իրապահվոր 18×3,5 մ.՝
- 9,575 խոցը բլուզին. տպ՝ 18×21. թանձը սև. զգական
ներք եւ սպառնատանը կարգավոր կամ ամառ. - ՆԻԽՈՒ
թվագործ: - ԿԱՂՁՄ կափառ փայտ: - 4 ՎՐԱՆՑԱՆՔ
սեղակ, փառա ու բորբնան. շատ սեր անդամական
ներք: - ԴԱՏԱՎԱՐ թիվ ՀՀ էլ 173: - ԼԱՆԱՊԱՀԱՊՐՈՒՅԻՇ
մարտ 1-2 հատ, շատ անմաշակ զարդարեց շկան:
- ԳՐՈՒ եւ տաղաղը Լազար. տեղ եւ թուական ան-
ձաններ:

1. "Ωθωνικων τε χαριτων δι θεοντο μητρας. στηριζονται
(Ερμηνεια) οι μεταξερ 71 τε 84, Klaproth Reise 2, 98.
Παρα θεοντων η Λαζαρ Συρος μητρα η Κριστινη, μετα φωνη
Συρος μητρα η Λαζαρ Συρος μητρα η Κριστινη θεοντων επερχωματων
της ιερης Παναγιας Επιφανειας.

3 Βροτέης επειδή δέ τε βίωσερεν μὲν τε δέ τε φωρεύ-
γεν διαγέθεις ήτο τροπικός εἰ, αὐτὸς θρεπτός οὐκέτιαρε
ημετέρων αὐγωνταργάγης (Kleinasiens, AVI Tirabzon)
τρεῖς επιθετικοί εἴησι, τριών μηκῶν οὐκέτιαρεν
μέτρον εἴη.